

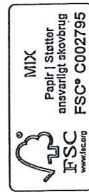
Verdens vigtigste bog
Kristendommen, Bibelen og vores verden
Copyright © Kristian Leth og Lindhardt og Ringhof Forlag A/S 2024

Omslag: Simon Lilholt, Imperiet
Forfatterfoto: Beowulf Sheehan
For- og eftersats: Udsnit fra *Lysternes have*, Hieronymus Bosch, 1490-1500
Bogen er sat med Dante MT Std
og trykt hos Livonia Print

ISBN 978-87-27-14594-5
1. udgave, 1. oplag 2024

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner,
der har indgået aftale med Copydan,
og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

lindhardtogringhof.dk
BOG.DK – dit online bogmagasin

FSC®-mærket er din sikkerhed for, at vores papir kommer fra bæredygtigt drevne
FSC-certificerede skove og andre ansvarlige kilder.

Lindhardt og Ringhof støtter børn og unge
Lindhardt og Ringhof er en del af Egmont. Egmont er Danmarks største
mediekoncern og en fond, som hvert år uddeler omkring 100 millioner
kroner til børn og unge, der har det svært.

Hvad er kristendommen?

For mig er kristendommen en gåde.

Gåden, jeg taler om, er ikke Jesu opstandelse, at han var Guds enbårne søn, eller endda jomfrufødslen. For mig er gåden, at en religion, der begyndte som én blandt mange, hvis ideer på mange måder ligner alle andre religioners, voksede til at blive et verdensomspændende trossystem, den største religion nogensinde. Hvad var det, der adskilte lige præcis kristendommen fra zarathustrismen, jødedommen eller den romerske kult? Og hvordan blev den så betydningsfuld og afgørende for udformningen af den moderne bevidsthed?

Hvis du tænker: *Jamen, det er vel det, religioner gør, påvirker vores bevidsthed*, så er det værd straks at slå fast, at ingen anden religion har haft en lignende effekt. Selve ordet *religion* findes ikke, sådan som vi bruger det i dag, før kristne teologer

opfandt den moderne betydning. Og at religion skulle handle om *tro*, er også en idé, der ville have været fremmed før i tiden. Kristendommen blev selve den religion, som vi i dag definerer andre religioner ud fra.

Kristendommens værdier og ideer er i dag så indgroede, at det kan være svært at se skoven for bare træer. De fleste af os kan ikke engang få øje på alle de måder, hvorpå de ideer påvirker os. Det er som i filmen *Angel Heart* (på dansk: *Djævelen i hjertet*), hvor privatdetektiven Harry Angel til sidst i filmen finder ud af, at den morder, han har forfulgt hele filmen igennem, er ham selv.

Og det er her, det bliver spændende. For nok er kristendommen dominerende og definerende i dag, men sådan har det ikke altid været. Og når vi sammenligner den med verdens andre trossystemer og antikkens religioner, så kan vi forsøge at udpege de måder, hvorpå den vittentlig er unik. Og måske ad den vej *få øje på den* igen.

Spørgsmålet om, hvorfor kristendommen er så succesfuld, blev før i tiden besvaret meget enkelt: fordi den er den bedste religion. Selvfølgelig. Grunden til, at læren om Jesus og Gud og de tolv apostle spredte sig til alle afkroge af jordkloden, var, at den lære var *sand*. Og hvis man er kristen, så giver det svar vel en form for mening. Problemet er bare, at den slags cirkellogik – „kristendommen er succesfuld, fordi jeg er enig i dens ideer“ – ikke giver os et svar, der er fyldestgørende i dag. Og det kan slet ikke bruges af andre end kristne.

Det er mysteriet for mig: hvorfor det lige præcis var kristendommen, der voksede fra en religion truet af total

udslettelse, da dens profet blev henrettet, til verdens mest magtfulde religion på bare lidt over tre hundrede år. Og derfra videre til total hegemonisk dominans, rent ideologisk og kulturelt. Imod alle odds og helt ulig alle andre religioner før eller siden.

Man kan forsøge at forklare kristendommens succes med en historie om magt. Da kristendommen i år 313 blev den romerske kejsers officielle religion og i løbet af de næste halvfjerds år blev statsreligionen som sådan, blev imperiet løbende helt konkret forvandlet til en religiøs missionsvirksomhed, der drog ud i verden ikke bare for at indtage territorier, men for at omvende de lokale og indlemme dem i den rette tro.

Kristningen af det romerske imperie er uden tvivl en af de vigtigste, hvis ikke den vigtigste, *politiske* begivenhed i vores historie. Derefter så kristendommen sig ikke tilbage, og der er ikke rigtig nogen institution eller regering, man kan sammenligne med, når det kommer til kirkens magt og indflydelse op igennem vores historie. Intet, der kommer tæt på.

Kristendommen og dens kirker voksede sig gennem århundrederne til den afgørende institution på tværs af lande, regeringer og kongehuse. For en sydeuropæer eller nordafrikaner fra år 350 og frem blev verden simpelthen kristen, og kirken havde historisk uhørt succes med samling af land, undertrykkelse af oprør og divergerende tolkninger og en centralisering af religiøs praksis og militær og diplomatisk magt. Fra år 1000 var hele Europa kristent, på nær Spanien, der indtil 1492 var delvist muslimsk. I år

1500 var store dele af Rusland med, mens troen spredte sig til den nye verden og indtog Nord- og Sydamerika. I løbet af de næste fem hundrede år blev Australien, resten af Rusland og størstedelen af Afrika omvendt. I dag er kristendommen stadig i rivende udvikling. Den er i dag den hurtigst voksende religion i verden, trods den hensygnende danske folkekirke.

Historien om magt er virkelig nok. Men hvordan kom det overhovedet dertil? Og hvis det kun handler om magt, hvorfor fortsatte kristendommen så sin udvidelse, da imperiet kollapsede nogle hundrede år efter?

Hvad er det så, der adskiller kristendommen fra andre religioner?

Noget af svaret ligger i den unikke kombination af ideer. Ikke fordi ideerne er sandere end andre religioners, men fordi de ideer – og den måde, de fungerer sammen på – må have været anderledes *effektive*. Både politisk og samfundsmæssigt og som koloniserende principper. De må desuden have haft en appel ud over det religiøse behov, som alle de mange andre religioner i samtiden dækkede. Og så besidder ideerne en iboende evne til at blive genfortolket og udviklet over århundreder.

Her taler jeg ikke om kristendommen som en designerreligion. Kristendommen er ikke blevet udviklet som et slags populistisk politisk program med det ene formål at underlægge sig flest mulige områder. Den forklaring er populær hos skeptikere, men den er uden hold i virkeligheden og strider imod religionshistoriens indsigter.

Og for lige at slå den myte helt ihjel er det vigtigt at påpege, at de første kirkefædre aldrig nogensinde så den succes, vi taler om her. Da kristendommen i løbet af det fjerde århundrede var på vej til at blive Romerrigets statsreligion, var grundlæggerne af kristendommen for længst døde. De var i deres levetid marginaliserede og udstødte. Da de centrale verdensomvæltende nye ideer, de havde formuleret, blev alment accepteret, var de der ikke selv til at opleve det. De havde gennemlevet omverdenens hån. Ikke folkelig succes.

Hvilket jo gør mysteriet endnu mere fascinerende. Hvordan kunne Jesu følgere, forfatterne til evangelierne, brevskrivere Paulus og den unge kirke formulere et sæt tanker, der i sin samtid virkede radikalt og bizart på omverdenen, men som i løbet af forbløffende kort tid bjergtog størstedelen af den kendte verden og stadig påvinker vores samfund så eftertrykkeligt i dag?

Der er noget ved den tidlige kirkes konstellation af eksistentiel nytænkning, jødisk teologi, filosofiske begreber lånt fra den græske samtid, reelle menneskelige indsigter, overnaturlige oplevelser og fantasifulde fortolkninger af ældre tankesæt, der på en eller anden måde krystalliseredes i en helhjertet og overvældende *trosbaseret* bevægelse, der ændrede verden.

Ikke at kristendommen nogensinde har været én ting. Den havde fra begyndelsen en ejendommelig form for brainstorming og udvikling, hvor mange forskellige versioner af Jesu lære fra de første år blev udforsket af forskellige grupper på hver deres sted. Alle grupperne mente, at netop de havde

forstået Guds sande ord – og at de andre tog gruelig fejl. Kristendommen, som vi kender den, kom til verden i en serie af ryk, skred i fortolkninger af en kerne, som vi stadig prøver at definere i dag. Det er en proces, der aldrig er stoppet.

Selv i dag er kristendommen langtfra bare en let definerbar ting – og den er under stadig forandring.

Her i bogen tager jeg nødvendigvis udgangspunkt i det, der er dansk og nordeuropæisk protestantisme, men idet jeg prøver at optrevle de tråde, der leder helt tilbage til begyndelsen, vil jeg forsøge at skitsere, hvordan de centrale kristne tanker blev udviklet. Det er ideer, der generelt vil være kendelige i langt de fleste versioner af kristendommen i dag.

Løbeilden

Hvad i alverden er kristendommen egentlig?

Det nemme svar er: verdens største religion. Med over 2,4 milliarder kristne (en tredjedel af verdens befolkning), globale menigheder og den dominerende kulturelle faktor i udviklingen af det vestlige verdenssamfund – er den det i sådan en grad, at vi i dag tæller vores kalender fra grundlæggerens fødsel.

Et andet svar er, at kristendommen er en monoteistisk religion, udsprunget af jødedommen. Denne nye religion opstod i den romerske provins Palæstina, det, vi i dag kalder Israel, baseret på en vis Jesus fra Nazarets lære, for lidt mindre end to tusind år siden.

Fra én vinkel er kristendommen *bare* en religion og kan beskrives som sådan med religionshistoriske udtryk. Men fra en anden vinkel er den unik, fordi den har indtaget en rolle, der gennemstrømmer verdenssamfundet i en grad, som ingen andre religioner gør.

Det unikke ved kristendommen i dens samtid var sjovt nok ikke alle de ideer, vi ofte nævner, når vi tænker på Jesus og hans disciple. Det var hverken det, at han var født af en jomfru, at han gik på vandet og udøvede mirakler, eller at han helbredte syge. Den slags var normalen for religiøse prædikanter og kultledere i antikken. Ingen af historierne om Jesu guddommelighed, selv ikke hans opståen fra de døde, er uden fortilfælde i samtiden. Fra et historisk synspunkt er disse spektakulære detaljer på mange måder det *mindst* interessante ved kristendommen.

Hvis vi virkelig skal forsøge at udpege det nyskabende, så ender vi med en brandfarlig kombination af en række radikale og vilde ideer, der tilsammen endte med at skabe et helt nyt menneskesyn.

Rent idéhistorisk kan man forestille sig kristendommen som en løbeild, der spredte sig fra sit tændingspunkt i Mellemøsten for to årtusinder siden, antændte mennesker, som var de tørre græsstrå, og derefter tog fat i institutioner og magtcentre som krogede gamle træer og antændte alt, den mødte, og efterlod os med ... ja, med hvad?

Som enhver religionshistoriker vil forklare så er det, vi i praksis kalder kristendommen i dag, ikke helt det samme som det, vi kaldte kristendom for to hundrede år siden og

slet ikke for fem hundrede år siden, og sammenlignet med det, der gik under betegnelsen „kristendom“ for over tusind år siden, er ligheden endnu mindre.

Alligevel er der visse principper, der går igen. Visse grundlæggende ideer og måder at tænke på, som alle kristendommens forskellige generationer har måttet forholde sig til.

I sin essens er kristendommen en eksklusiv religion, der forbyder andre former for gudsdyrkelse, men hvor *alle kan være med*, hvis bare de accepterer en *indvending* eller *bevidstheds-mæssig transformation* og *tror på Jesus Kristus, Guds søn, som død og opstået*. Kristendommen fremhævede fra begyndelsen, at *denne verden snart vil gå under*, og at *mennesket er syndigt i sin natur*, men at *den enkelte kan blive frelst fra Guds dom*, og at *de frelste vil leve videre i en anden verden*. Ifølge kristendommen er det vigtigste bud at *elske Gud* og at *elske sin næste som sig selv*. Den fokuserede på *lidelse som noget helligt*, at *de fattige er tættere på Gud end de rige*, og forsikrede os om, at til sidst vil *de svage sejre*, og *de onde blive straffet*.

Det er ideer, der kan være svære at forstå som radikale i dag. I dag lyder de velkendte, gammeldags, antikverede måske. Men de brændte verden op.

De vendte samtidens forståelse af magt og hierarkier på hovedet, de omformulerede menneskets rolle i verdensaltet, de flyttede fokus fra ydre praksis til indre tro, de omkalfatrede lidelse fra noget, der skulle undgås, til det modsatte, de redefinerede fællesskabet og ændrede vores tidsopfattelse.

Det overnaturlige

Men selvfølgelig kan man ikke *forklare* en religion ved at remse en række ideer op. Hvor er *mysteriet* i det?

I dagens Danmark kan man let få indtryk af, at kristendommen i og for sig bare er en samling fornuftige moralske regler og indsigter i menneskelig væren. Det kan endda virke, som om folkekirken selv helst vil tale om tolerance, anstændighed og omsorg for de svage – budskaber, som de fleste humanister vil være enige enig i – frem for opstandelse og mirakler. Det er ikke svært at forstå, at mange stiller spørgsmålet: *Hvorfor beholder vi ikke bare den del og smider selve religionen ud?*

For hvis kristendommen reduceres til en fortælling om en samling revolutionerende ideer, der blev koblet sammen med et formidabelt magtapparat, så er det svært at se, hvad dens funktion er nu, hvor de mest almene ideer grundlæggende er accepteret – omend i en *oversat* version – på et samfundsmæssigt plan. Specielt hvis man ikke har lyst til at tale om dens mere esoteriske og overnaturlige fænomener.

Den danske folkekirke er generelt ikke særlig åben over for det overnaturlige, hvilket har ført til noget af et paradoks. For selv om vi moderne mennesker ikke er holdt op med at have oplevelser (folk fortæller stadig, at de ser engle, bliver taget med til andre verdener, ser syner og taler med de døde), kan kirken alligevel virke som det sidste sted, de, der oplever den slags vil gå hen med den erfaring i dag.

Det føles nogle gange, som om kirken helst ikke vil tale om den slags, heller ikke Bibelens mange mirakler og paranormale beskrivelser, af frygt for at miste den respekt, der hører til at være en etisk og spirituel institution. Kristendommen, der er en åbenbaringsreligion, grundlagt af mennesker, der talte med Gud og udførte mirakler, har simpelthen opnået en så total sejr, at den nu ikke behøver at retfærdiggøre sine principper med guddommelige beviser. Faktisk er de guddommelige beviser i vores sekulære samfund blevet en hæmsko. I samtalen med den enkelte dansker er det nemmere at få ham eller hende til at lytte til, hvad kristendommen har at sige, hvis man undgår at komme ind på alt det med eksorcisme, magi og mirakler.

Hvis en kvinde i dag har en åbenbaring, hvor Gud taler til hende og fortæller, at den lokale kirke skal males blå, hvor går hun så hen? Hvis hun går til kirken, er det nemmere at forestille sig, at præsten foreslår en psykolog, end at han straks bestiller hundrede liter maling og hverver menigheden til projektet.

Det er alt sammen meget logisk ud fra den måde, hvorpå vi forstår virkeligheden i dag.

Denne udvikling bliver ofte fremstillet som en slags forædling af vestlig kultur, et skridt på vejen hen imod total sekularisering. Hvilket det meget vel kan være. Men det slår mig som paradoksalt, at en af religionens historiske roller – som en ramme eller reference for lokalbefolkningens religiøse oplevelser – er blevet en, kirken ikke vil varetage. For rent fænomenologisk må man konstatere, at mennesker,

sådan nogle som os, bliver ved med at registrere den slags oplevelser (spørg bare enhver religionshistoriker, eller tag et kig på internettet), og historisk set har det været samfundets hellige mænd og kvinder, der hjælp med at tyde dem, altså sætte dem ind i en forståelsesramme. Templet, shamanens telt eller kirken var dét, hvor man gik hen for at tale om det uforståelige, der skete i ens liv.

Lad mig lige gentage, at forestillingen om, at vi, i takt med at vi bliver mere uddannede og oplyste og fralægger os en mere primitiv forståelse af virkeligheden, ikke oplever den slags mere, simpelthen ikke holder vand. Forskellen er ikke, at vi mennesker har færre oplevelser af det såkaldt overnaturlige, forskellen er, at den konsensus, vi har om, hvordan verden hænger sammen, ikke rigtig kan acceptere eller fortolke de oplevelser, på nær som sygdomstegn. En konsensus, som kirken af i dag i høj grad også er en del af.

Et helt andet spørgsmål er, hvor de mennesker, der oplever den slags, så går hen i dag. Men det kræver en helt anden bog.

Men er kristendommen så blevet totalt sekulær? Og er historien om dens succes vitterlig bare en kombination af ideer og historisk praktikalitet med det overnaturlige som en slags vedhæng, vi nu trygt kan efterlade? Var det egentlig kun staffage for en mere primitiv tids mennesker? Det er i hvert fald sådan, vi ofte taler om religion i Danmark, og nogle gange kan man få indtrykket af, at kirken går ud fra samme princip.

Men hvis det bare havde handlet om en samling ideer, en filosofisk model eller en række eksistentielle principper for

at leve et bedre liv, er det for det første svært at argumentere for kirkens fortsatte rolle. Men mere interessant for denne bog bliver det svært at forestille sig, at kristendommen ville have sejret sådan, selv med det romerske imperie i ryggen.

Den britiske historiker Tom Holland insisterer på, at vi bliver nødt til også at anerkende, at der centralt i kristendommen er noget *mærkeligt* eller *fremmed*, noget ikke reducerbart, der stadig vækker genklang verden over i dag. At kristendommens succes også handler om det, at dens væsen ikke bare er kombinationen af magt og idé. Der er noget, der kræver *tro*, og det kan ikke bortforklares eller forstås på samme måde.

Helt centralt i kristendommen ligger en række principper, der ikke rigtig kan reduceres eller forklares. En række dogmer og fortællinger, som ikke i sidste ende bare er modeller for nogle almenne principper.

At Jesus er Gud og samtidig et menneske af kød og blod, er en af de irreducibile forestillinger. I den tidlige kristendom var dette emnet for nogle af de mest inderlige stridigheder og kampe. For tænk lige over det: Hvordan i alverden skal man *forstå* den tanke? Folk dengang havde måske en anden virkelighedsforståelse, men de var ikke dumme. Betyder det, at han er et menneske, som Gud handler igennem? Eller er han Gud, som har taget menneskelig skikkelse? Det var vigtigt, fordi det havde forskellige implikationer: Hvis Gud bare brugte mennesket Jesus, så var det ikke Gud, der hang på korset og led for vores synder. Men hvis Jesus slet ikke var menneske, men ren Gud, så giver det ingen mening, at

han lod sig korsfæste og ikke bare straffede de soldater, der pinte og plagede ham.

I løbet af de første århundreders slagsmål blandt de forskellige følgere af Jesus slog man fast, at den besværligste og mest uforståelige forklaring også var den rigtige. Kirken insisterede på at Jesus var *begge dele*. Jesus var hundrede procent Gud, ja, men han var også hundrede procent menneske. At Jesus led og døde på det kors. At det gjorde forfærdelig ondt. At han endda tvivlede på, om han kunne gennemføre det! Men at han samtidig helt og holdent var Gud, den eneste gud, verdens skaber. Til spørgsmålet *Gik Jesus så også på toilettet?*, er det kristne svar et rungende: *Jå!* (Vi venter til senere med at komme ind på Helligånden, der på forunderlig vis også er Gud.)

Men det leder os til det næste store spørgsmål, som er svært at give et enkelt svar på. *Hvorfor gjorde Gud dog det?* I den kristne fortælling, sådan som den vokser frem, et par årtier efter at Jesus blev henrettet, døde Jesus for at tage menneskehedens synder på sig, for at rense os for arvesynden. Men hvad i alverden betyder det? Og hvordan fungerer det regnskab? Efter to tusind års teologi er det stadig en besværlig logik, en svært fordøjelig pointe.

I dag gentages den som tradition, vi har hørt det så mange gange, at vi tager det for givet, enten som tro eller som en religiøs logik. Men hvis Gud havde lyst til at fritage mennesket for den synd, som Adam ifølge Paulus skulle have påført os, helt konkret, hvis han ville frigøre os fra vores egen kødeligheds lænker, hvorfor i alverden gjorde han så ikke bare dét?

Det her er altså en tankegang, der ikke hurtigt kunne bortforklares som nyttig eller bekvem for dem, der ville sprede denne nye religion. Som et led i en propagandaplan. Der er ikke noget bekvemt, selv den dag i dag, i spørgsmålet: Hvorfor skulle en almægtig Gud lide en grusom død for at ændre i de bestemmelser om tilgivelse og frelse, han vel selv må have forfattet? Det er en voldsom og frapperende argumentation, og netop det afsindige i billedet er umuligt at reducere til normal logik.

Korsfæstelsens indbyggede drama, Guds nederlag og tragedie, der skal forstås som en sejr for Gud over Satan på vegne af menneskeheden som sådan, vidner om noget ejendommeligt inde bag det hele. En i kristendommen iboende fremmedhed. Dens mysterium, om man vil.

Og i stedet for at pakke den magiske og overnaturlige fremmedhed væk, i stedet for at skalere det utrolige i fortællingen ned er det gennem årene paradoksalt nok vedblevet med at være kristendommens centrale tema. Tænk bare på, at kristendommens altoverskyggende symbol er korsset, torturinstrumentet, som dens gud døde på. Det er det, man mødes af, når man går ind i kirken. Symbolet på det allermost idiosynkratiske i den kristne fortælling.

Pointen er ikke, at kristne forstår logikken i de her begreber, og det ville alle andre også, hvis bare de troede. Tro giver ikke adgang til et sæt matematiske formler, man ikke ellers har. Pointen er, at disse begreber er *uforståelige*. Og hvis man sukker og verfer det af, så gør man det for egen regning. At disse mysterier vækker genklang, at de drager og

kalder på den troende, og at de gennem historien har været befordrende for netop den slags overnaturlige oplevelser, som den danske protestantiske kirke ikke rigtig er så glad for længere, er et faktum.

Betydningen er global og voldsom. For dette uigennemsigtige og svært afkodelige indre mysterium har samtidig været brændstoffet i det, som er kristendommens overordnede og udvendige gåde: dens succes. Svaret på, hvorfor kristendommen sejrede i hele verden, er uløseligt forbundet med dens fremmede essens.

I en tid, hvor vi lærer, at kunst handler om kommunikation og identifikation, at en *god film* følger en *god skabelon*, og at digte i virkeligheden er en slags kode for det, som forfatteren gerne vil sige, kan det lyde mærkeligt. Det virker ulogisk, at der skulle være noget dragende i noget utilnærmeligt. Men i modsætning til den herskende teori rører stor kunst os ikke, fordi den er godt skruet sammen, men netop på grund af de elementer, vi ikke kan formulere. Det er de sprækker, der er ind til noget uforklarligt, det materiale, som kunstneren måske har hvirvlet med op i skabelsen, men som han eller hun ikke selv helt forstår, der adskiller underholdning fra tidløs kunst.

Det er vigtigt at forstå al religion, og i særdeleshed også kristendommen, ud fra et analogt perspektiv. Kunst og religion er ikke det samme, men de vidner begge om den måde, vi mennesker erkender på. I kristendommens kerne, hvis man kan tale om sådan en, er der noget, der ikke kan afklares. Det er ikke en svagthed, men en styrke.

Igennem historien har kristne skrevet om troens paradokser og fået mange moralske, spirituelle og filosofiske pointer vristet ud af dem: Hvad betyder det, at verden går under om lidt? Hvordan kan Guds rige både være på vej og samtidig være inde i os? Hvad betyder Jesu død og opstandelse for vores egen dødelighed? Hvordan kan den ene og sande Gud samtidig være tre distinkte forskellige entiteter: Gud, Sønnen og Helligånden? Hvordan kan nadveren være Jesu helt virkelige krop og blod?

Men ingen af de mange teologiske meditationer kan forstås som forklaringer. De giver mening som resultat af den troendes accept af mysteriets *virkelighed*. (Også for den ikke-troende giver Kierkegaard, Augustin eller Luther en poetisk eller filosofisk indsigt, der arbitrært nok tager udgangspunkt i et allerede accepteret vilkår, men som bruger det vilkår til at belyse eksistensen. Og disse indsigter kan være nok så smukke, kloge og rørende. Og igen er det ikke noget, man derfor bare kan affeje.) Denne ulogiske proces baseret på noget principielt uforståeligt er altså helt konkret meningsgivende for masser af mennesker. Ikke at tage det alvorligt vidner ikke om ens evne til at gennemskue dårlig logik, men om ens manglende evne til at sætte sig ind i forskellen på det, som Jung sagde, er *forståeligt*, og det, der er *meningsfuldt*.

En verdensreligion

Kristendommen er altså en religion baseret på dyrkelsen af en jødisk mystiker og hellig mand, der levede i Palæstina for

omkring to tusind år siden. Den blev et historisk afgørende kompendium af ideer, der ramte sin samtid med en uhørt styrke og effektivitet. Den blev efter nogle få hundrede år overtaget af det største imperie i den del af verden og voksede sig til en civilisationsbyggende supermagt. Og samtidig er kristendommen en mystisk kult, bygget oven på en utilnærmelig sandhed, en umulig skælven i virkeligheden, som for den kristne bliver ved at klinge, at kalde og at drage. Inderst inde bag ideologien og historien er der en kilde, der ikke tømmes eller løber ud, netop fordi den aldrig bliver afklaret, aldrig bliver sekulariseret, aldrig helt kan belyses.

Kristendommens gåde, hvordan den sejrede, kan man kun nærme sig et svar på, hvis man forsøger at forstå kristendommen er gjort af, hvis man ærligt forsøger at forstå ikke bare de kristnes oplevelser og tanker, men også hvilke processer der rent idéhistorisk fremkaldte disse oplevelser i deres samtid. Man kan i det mindste prøve at forstå, hvor kristendommens brikker, dens kræfter og dens begreber, Gud, Jesus, Djævelen, troen, frelsen, kommer fra.

Derfor vil jeg forsøge at behandle ét begreb eller én figur ad gangen og forklare dets historiske rødder, dets optræden som fænomen, dets betydning i kristendommen. Og forhåbentlig på den måde skitsere en konstellation af ideer, der giver en anelse af klippen som helhed.

Hvad er Bibelen?

Bibelen har sit navn fra det græske *tá biblíá*, der betyder *bøgerne*, og helt konkret er det en samling tekster, der er delt op i to dele: Det Gamle Testamente og Det Nye Testamente. Testamente betyder noget i retning af *pagt*, og samlingerne har fået de titler, fordi der i den kristne fortælling er en forståelse af, at der i de nye tekster, dem i bind to, fremstår en omkalfatring eller opdatering af den ældre aftale, som Gud havde indgået med jøderne.

Det Gamle Testamente består af 39 tekster eller *bøger*, og de fortæller om verdens oprindelse, israeliternes fremkomst og deres aftale med den eneste sande gud, Jahve. Der er utallige sagn og eventyr, moralske fortællinger og heltesagaer. I nogle af de senere tekster i Det Gamle Testamente begynder profeterne Esajas og Jeremias at tale om, at Gud vil lave en ny

pagt med sit folk. Det er den idé, de tidlige kristne baserede deres navngivelse af de to bøger på. For dem var Det Nye Testamente – den nye pagt – der handler udelukkende om Jesus og hans følgere, svaret på profeternes ønske.

Det Gamle Testamente er identisk med jødernes hellige bog, *Tanak*'en. Fordi kristendommen opstod som en gren af jødedommen, og fordi Jesus og Paulus og Johannes af Patmos og forfatterne til evangelierne refererer til deres jødiske religion igen og igen, så de tidlige kristne Det Gamle Testamente som en del af den nye kristne litteratur. Det Gamle Testamente er en blanding af lovtekster, myter, slægts-rækker, profetier, salmer og digte fra det område, der rent historisk blev kaldt *Palæstina og på forskellige tidspunkter indeholdt rigerne Israel og Juda. Teksterne er hovedsagelig skrevet efter år 600 før Kristi fødsel. Nogle få af teksterne er baseret på mundtlige myter eller stammetraditioner med rødder tilbage til Mesopotamien to tusind år før vores tidsregning, mens de seneste stammer fra nogle få hundrede år før Kristi fødsel. I Jesu levetid lå samlingen nogenlunde klar i den form, vi kender i dag.*

Det Nye Testamente består også af mange tekster, 27 stykker, ingen så lange som de længste i testamentet før. De tidligste tekster er Paulus' breve, der er skrevet et par årtier efter Jesu død, altså fra omkring år 50 og frem, så følger evangelierne fra år 80 og frem, og derudover består Det Nye Testamente af flere breve af ukendt oprindelse samt Johannes' Åbenbaring, der fortæller om en forfærdelig straf, som det romerske imperie og alle den tidlige kristendoms fjender

skulle modtage. Åbenbaringen – og dermed Bibelen – slutter med, at Gud opretter sit nye rige på en genskabt jord.

Det Nye Testamente er i modsætning til Det Gamle ikke skrevet i det, vi i dag kalder Israel, men i den græsktalende del af Mellemøsten og i byer langs Middelhavet. Der er meget stor uvished om, *hvor* de er skrevet, og *hvem* der har skrevet dem, på nær en håndfuld af Paulus' breve, men det er meget klart, at bogen ikke blev til i det samfund, den historiske Jesus selv var en del af. Det er altså Jesu følgere, faktisk Jesu følgeskare, der har skrevet alle teksterne i bogen.

Den blev først samlet i den version, vi kender i dag, nogle hundrede år efter at teksterne blev skrevet. De fire evangelier, Matthæus, Markus, Lukas og Johannes, cirkulerede i kristne miljøer ret tidligt, og bogen tog form over tid. Ikke ved koncilet i Nikæa, som Dan Brown forklarer det i *Da Vinci Mysteriet*, men ved en mere organisk proces, hvor kirkefædre samlede de skrifter, som de anså for „rettroende“, indtil den endelige samling blev vedtaget.

Bibelen er altså langfra en samlet tekst, og man skal virkelig binde knude på sig selv (eller være en speciel slags troende), hvis man vil have den til at komme med et samlet budskab. For Det Gamle Testaments vedkommende bærer den præg af at være skrevet forskellige steder, i forskellige kulturer med forskellige gudsforståelser og på vidt forskellige tidspunkter med hver sin tids sproglige dialekt – og for Det Nye Testaments vedkommende at afspejle forskellige forfatters teologiske og filosofiske forståelse af Jesu liv, lære og religiøse betydning.

Hvem er Gud?

En af de afgørende forestillinger, der udvikledes i jødedommen og blev grundlæggende for kristendommen, var, at mange guder blev til én. I dag skriver vi Gud med stort G. Væsensbetegnelsen er blevet en titel, et navn. Det paradoksale i den udvikling er godt formuleret i den ateistiske joke rettet mod kristne: *Ingen af os tror på de mange guder, der har været gennem historien. Jeg tror bare på en gud mindre end dig.*

Selv om det er en joke, sætter det fingeren på en virkelighed, mange kristne ikke har det let med: at Gud ikke fra begyndelsen stod i klar modsætning til de andre, polyteistiske religioner, men at figuren udviklede sig over en række år, fra én blandt mange guder, til en større gud, til en sandere gud, til den eneste gud, og at vi faktisk kan spore den tanke gennem historien (illustreret ved Det Gamle Testamente).

At Gud som figur ikke bare kom slentrende (svævende) ind på scenen og sagde: „Sådan her foregår det!“ Men at han nok stammer fra flere forskellige guder, at han ligesom andre mytologiske figurer blev påvirket af andre samtidige gudeforestillinger, at hans tilbedere lånte karaktertræk og titler fra andre kulturer, og at de blev ved med at karakterudvikle ham, indtil han lignede den Gud, vi kender.

Så når man spørger: *Hvem er Gud?* er det meget vigtigt at forstå, at spørgsmålet vil blive besvaret forskelligt, alt efter hvilken tid man stiller det i. Selv i Det Nye Testamente er Gud en ret omskiftelig karakter, afhængigt af om man læser Matthæusevangeliet eller Johannes' Åbenbaring. Og selv i dag vil man få meget forskellige beskrivelser, alt efter hvilken kristen denomination eller kirke man spørger.

Der er en voldsom variation i beskrivelserne, der nogle gange minder om en personlighedsforstyrrelse hos Gud selv, og det har været et problem, som har udfordret læsere af Bibelen gennem historien. Er Gud en hævnende hersker, der udslætter Sodoma og Gomorra på grund af indbyggernes opførsel og beder kong Saul slagte hver mand, kvinde og barn i fjendens by? Ham, der drukner, nå jo, hele menneskeheden, fordi han har fået nok? Eller er Gud ham, Salme 103 beskriver som „barmhjertig og nådig, sen til vrede og rig på troskab. Han anklager ikke for evigt og vredes ikke for altid; han gengælder ikke vore synder og lønner os ikke efter vor skyld“?

I dag er der blandt kristne i verden stadig livlige diskussioner om, hvorvidt Gud er tilgivende eller straffende, og alt

efter hvilket hold du er på, er der masser af dokumentation for begge versioner gennem Bibelen. Men det er ikke bare, som så ofte sagt, at Gud er vred i Det Gamle Testamente og mild i Det Nye. Når danske protestanter taler om den tilgivende Gud, så citerer de måske Bjergprædiken eller Paulus' breve. Men når amerikanske evangelikale præster taler om den hævnende, straffende Gud, så citerer de raskt væk Johannes' Åbenbaring eller nogle *andre* af Paulus' breve.

På samme måde er Det Gamle Testamente også gennemstrømmet af en nådig, forstående og sonende Gud, side om side med udsletteren af hele befolkninger. Der er fascinerende forskning lige nu i de tidligste israeliters gudebilleder. Den tyder på, at den krigeriske stammegud Jahve blev koblet sammen med den mere alfaderlige gud El, og deres to temperament har det med at skiftes til at dominere gennem de ældste tekster. Som tommelfingerregel kan man læse Jahve-tekster (oversat til „Herren“ på dansk) og finde den misundelige, straffende og hævngerige Gud, mens man i de tekster, der handler om El (oversat til „Gud“ på dansk), kan finde den tilgivende, empatiske og omfavnende gudeskikkelse.

Omkring hundrede år efter Kristi fødsel fastslog den ganske vist hurtigt kætterstemplede teolog Markion, at den jødiske gud var en anden end den, Jesus talte om. Han forkastede hele Det Gamle Testamente og mente, at Jesus kom for at frelse menneskene fra den falske guddom. Og han var ikke alene om den tanke.

Det kan virke fremmed i dag, fordi vi er så vant til ideen om den ene sande gud, men hvis man læser Bibelen, er det ikke svært at forstå, hvordan man kan komme til den konklusion. Hvordan i alverden kan Noas vrede og indgribende Gud være den samme som den Fader, Jesus taler om, som hverken drukner nogen, viser sig i syner eller kaster plager over sine modstandere?

Så når kristne taler om at kende Gud, så gør de det ud fra et meget specifikt, gennemdebatteret og teologisk funderet billede, der blev udviklet nogle hundrede år efter Kristi fødsel, og som har udviklet sig lige siden – og som stadig varierer fra sted til sted.

Når kristne spørger: *Tror du på Gud?* så ved de godt, hvem de mener. Men den Gud, de tænker på, er, ligesom kristendommen som sådan, deres egen kirkes tolkning af en lang og udviklet udvikling.

Animismens mange guder

Længe før kristendommen eller dens forløber jødedommen var begyndt at vise sig, var guder-nogle, der boede i landskabet, i huler og lunde. Man opsøgte dem og engagerede dem ved ritualer eller ofringer. Man fejrede dem ved højtider, og man allierede sig med dem for at hjælpe med dagligdagens udfordringer. Og siden guderne var lokale, var man heller ikke umiddelbart særlig interesseret i de guder, der boede andre steder. Så hvis et menneske rejste fra sin stamme og

besøgte en anden stamme, var man grundlæggende i den nye guds verden. Ens egen gud blev derhjemme.

Jeg oplevede lige præcis den situation, da jeg var med til et overgangsritual hos Yamok-stammen i junglen i Papua Ny Guinea, hvor landsbyens drenge skulle indvies. Yamoks ånd er krokodilleånden, og alle mændene har krokodillehud ned langs ryggen, bulet og skællet som på et reptil. På denne specifikke dag var det drengenes tur til at blive krokodille-mænd, og jeg husker, hvordan jeg gik rundt i den sirende junglevarme, mens fædre, onkler og storebrødre holdt de 14-18-årige drenge og skar mange hundrede snit ind i deres rygge. Snit, der skulle holdes åbne i ugerne efter for til sidst at bule ud ligesom deres fædres.

Vi var bag den høje palisadevæg, der omringer åndehuset, et helligt sted, som drengene aldrig før havde betrådt. Før her bor guderne og forfædrenes ånder. Ved dag gry samme morgen havde drengene tilkæmpet sig vej ind i det ukendte i et rituelt angreb, der skulle give dem adgang til stammens hemmeligheder, til et liv som indviede og til gudens velsignelse. De havde tvunget sig igennem en palmebladsbeklædt åbning, mens kvinderne og børnene havde set på fra en stor halvørkel, på sikker afstand. Drengene forsvandt dermed for en tid fra deres familier for først at komme ud mange uger senere, forvandlede. Lige efter kampen blev de klædt af, og stammens hellige mand råbte magiske ord over dem og grubbede sin hud mod deres.

Nu lå drengene på lejer af bark, mens deres hud blev transformeret. Stemningen var andægtig, det var tydeligt,